

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ

У статті розглянуто деякі аспекти методології дослідження педагогічної діагностики; проаналізовано основні підходи до дослідження проблем педагогічної діагностики.

Ключові слова: методологія, підходи, педагогічна діагностика.

Педагогічна діагностика є одним з важливих елементів керівництва й здійснення педагогічного процесу як у цілому в сфері освіти, так і безпосередньо у вищій освіті. Її роль зумовлена тим, що якість проведеної роботи з виявлення та розпізнавання індивідуальних і групових психологічних та педагогічних особливостей майбутніх учителів, вивчення, аналізу й оцінювання педагогічних явищ і фактів безпосередньо впливає на ефективність освітнього процесу.

У педагогіці існує тенденція посилення уваги до проблем педагогічної діагностики, виявлення і врахування індивідуальності, особистісних, групових особливостей майбутніх учителів з метою їхнього розвитку, удосконалення освітнього процесу, його гуманістичної спрямованості, визначення найбільш адекватних методів педагогічного впливу. Про це свідчать праці Б.Г. Ананьєва, Б.П. Бітінаса, Н.В. Бордовської, Н.К. Голубєва, І.А. Зимньої, Н.В. Кузьміної, О.О. Реана, І.О. Скопилатова, А.Л. Тряпичиної, практика навчальних закладів, а також кількість досліджень із проблем педагогічної діагностики, що зростає.

Мета статті – визначити деякі аспекти методології дослідження проблем педагогічної діагностики.

Визначення методології дослідження має на меті узагальнення та систематизацію наявних концепцій, підходів до вивчення педагогічної теорії й практики і виділення найбільш оптимальних підходів і шляхів дослідження проблем педагогічної діагностики.

Під науковими дослідженнями у галузі психології та педагогіки вищої школи прийнято розуміти "... специфічний вид пізнавальної діяльності, під час якої за допомогою різноманітних методів виявляються нові, колись не відомі сторони, відносини, грані досліджуваного об'єкта" [7, с. 179]. При цьому під час дослідження "необхідно прагнути до виявлення внутрішніх зв'язків і відносин, розкривати закономірності й рушійні сили розвитку процесів або явищ" [4, с. 179].

Ґрунтуючись на конкретних положеннях педагогіки вищої школи та проводячи дослідження проблем педагогічної діагностики, необхідно виходити з того, що наукове дослідження здійснюється відповідно до тих або інших методологічних установок.

У науковій і педагогічній літературі існує безліч різних точок зору на сутність методології в цілому, і, безпосередньо, методології педагогічних досліджень.

Під методологією, як вважає І.Ф. Харламов, “розуміється сукупність вихідних філософських ідей, які лежать в основі дослідження природних або суспільних явищ і які вирішальним чином позначаються на теоретичній інтерпретації цих явищ” [7, с. 26].

Досить розповсюдженим, але, на наш погляд, дуже загальним, є визначення методології педагогіки як навчання про структуру, логічну організацію, методи й засоби педагогічної діяльності в галузях теорії та практики.

На наш погляд, заслуговує на увагу думка В.І. Загвязинського щодо методології як навчання про вихідні (ключові) положення, структуру, функції і методи науково-педагогічних досліджень [5, с. 10].

При цьому варто погодитися з Н.Д. Нікандровим і Б.С. Гершунським, які відзначають, що “...методологією займаються не тільки фахівці-методологи в широкому розумінні, а й практично всі дослідники конкретно-наукових педагогічних проблем... Методологією займаються всі в тому розумінні, що кожен дослідник приймає за основу деякі загальнометодологічні положення, дотримується раніше розроблених або розробляє свої теоретичні положення, здійснює відбір відомих методик дослідження або розробляє власні” [3, с. 30].

Ученими Н.В. Бордовською, О.О. Реаном і С.М. Розумом сформульоване таке розуміння методології: “Методологія – найбільш загальна система принципів і способів організації наукового дослідження, вона визначає способи досягнення й побудови теоретичного знання, а також способи організації практичної діяльності. Залежно від предмета цієї науки, вона втілюється в конкретно-науковій методології” [2, с. 24]. Досить детально вищезазначену проблему розглянуто Н.В. Бордовською, що під методологією педагогічного дослідження розуміє “напрям у методології педагогіки, що розкриває ідеї, принципи, методи, логіку та технологію організації й проведення педагогічного дослідження, критерії оцінювання його якості” [2, с. 496].

Аналіз наукової літератури показує, що в дослідженнях останніх років активно використовується рівневий підхід до методологічного аналізу педагогічного знання.

Водночас з огляду на системний характер проблеми педагогічної діагностики, доцільне проведення її комплексного, всебічного, системного дослідження із застосуванням різноманітних наукових знань.

Основним принципом системного дослідження в науці є *системний підхід*, що означає вивчення сукупності елементів системи, котрі перебувають у взаємозв'язках і утворюють певну цілісність, єдність. Як відзначає В.П. Давидов: “... системний підхід – це метод розкриття загальних характеристик об'єкта: системи, структури, функцій” [4, с. 12].

Як загальні характеристики системи виділяють: цілісність, структурність, взаємозв'язок із середовищем, ієрархічність, множинність опису та ін.

Цілісність – будь-яка система не є сумою частин, котрі її утворюють; властивості деякої частини системи не є відображенням її як цілого.

Структурність – зв'язки та відносини елементів системи впорядковуються в деяку структуру, що і визначає поведінку системи в цілому.

Взаємозв'язок системи із середовищем, що може мати “закритий” (не змінює середовище й систему) або “відкритий” (перетворювальний середовище й систему) характер.

Ієрархічність – кожен компонент системи може розглядатися як система, у яку входить інша система, тобто кожен компонент системи може бути одночасно й елементом (підсистемою) цієї системи, і сам містити в собі іншу систему.

Множинність опису – кожна система як складний об'єкт не може бути зведена тільки до одного відображення, що припускає для повного опису системи співіснування безлічі різних її відображень.

Розуміння вимог системного підходу визначає методологію та стратегію педагогічного дослідження.

Для конкретизації методологічних підстав дослідження необхідно більш детально розглянути та проаналізувати зміст уже названих рівнів аналізу знань стосовно проблеми педагогічної діагностики. Ці рівні, на нашу думку: гносеологічний, світоглядний, науково-змістовний, логіко-гносеологічний, науково-методичний, технологічний.

Першим, найбільш загальним, рівнем аналізу проблеми є *гносеологічний*. Як відзначає І.А. Скопилатов, цей рівень реалізує пізнавальну функцію теорії, котра забезпечує вивчення проблем пізнання і його можливостей, відносини знань і реальності, що досліджує загальні передумови пізнання та умови його вірогідності й істинності [6]. Він припускає реалізацію в процесі дослідження проблем педагогічної діагностики вищої музично-педагогічної освіти таких підходів: діалектичного, критичного та морально-етичного.

Діалектичний підхід зумовлює необхідність врахування в дослідженні педагогічної діагностики таких основних положень:

- зв'язок і залежність явищ і процесів, їхнього безперервного розвитку;
- джерела, рушійні сили та спрямованість розвитку педагогічних явищ (педагогічної діагностики); їхню сутність, зміст і форми прояву;
- причини виникнення, становлення, розвитку й функціонування процесів педагогічної діагностики.

Визнання цього підходу як основного визначає методологічну позицію вченого як діалектичну, його невизнання формує метафізичну позицію.

Історичний підхід зумовлює необхідність аналізу будь-якого об'єкта й процесу з урахуванням того, як і чому окреслене педагогічне явище виникло в історії, які етапи у своєму розвитку воно пройшло, яким воно є в цей час.

Критичний підхід до дослідження педагогічної діагностики зумовлює необхідність:

- розглядати кожен об'єкт, явище, процес із урахуванням його суперечливого характеру;
- оцінювати ступінь відповідності досліджуваного об'єкта тим або іншим педагогічним нормам;
- визначати співвідношення можливого та дійсного в психолого-педагогічній діяльності.

Морально-етичний підхід припускає врахування моральних, етичних норм у процесі дослідження та здійснення педагогічної діагностики. Цей підхід є основою для вироблення професійно-етичних принципів педагогічної діагностики.

Другим рівнем методології дослідження проблем педагогічної діагностики є світоглядний. Він реалізує світоглядну функцію знань, законів, положень інших наук стосовно педагогіки, психології та педагогіки вищої школи й, безпосередньо, до педагогічної діагностики і дає змогу виявляти якісну своєрідність педагогічної діагностики, її специфіку, особливості зв'язків з іншими явищами та процесами.

Ці знання і положення наук відбиваються у змісті педагогічного знання, діагностичної та педагогічної діяльності, стають для них специфічними підходами. Зі змістовної сторони світоглядний рівень методології дослідження педагогічної діагностики у вищих включає: загальнонаукові, науково-педагогічні, науково-психологічні підходи.

Загальнонаукові основи визначають загальнонаукові позиції дослідника й виявляються в нашому випадку у вигляді специфічних загальнонаукових підходів до пізнання, здійснення та перетворення педагогічної діагностики у вищій музично-педагогічній освіті.

Для формування загальнонаукових основ педагогічної діагностики у вищій музично-педагогічній освіті доцільно, як показало проведене дослідження, застосування системного, комплексного, акмеологічного, професіографічного й математико-статистичного підходів.

Уже відзначалася важливість, значущість системного підходу до дослідження проблем педагогічної діагностики. *Системний підхід* припускає "... вивчення педагогічного процесу ВНЗ або його елементів як цілісної системи, відособленої від зовнішнього середовища і водночас пов'язаної з ним. <...> Між елементами системи існують складні зв'язки й залежності, сукупність яких становить структуру цієї системи. Система в цілому і її елементи виконують різні функції, певним чином пов'язані з її структурою й зовнішнім світом" [7, с. 183]. Необхідно відзначити, що вивчення структури й функцій системи припускає певне спрощення реального об'єкта, але водночас дає змогу виявляти його істотні внутрішні зв'язки й відносини. Системний підхід дає можливість моделювати досліджувані явища й досліджувати їх у стані розвитку й у різних умовах.

Системний підхід дає змогу виявити основні структурні компоненти педагогічної діагностики у вищій школі та проаналізувати існуючі між ними взаємозв'язки. Це дає можливість вибудувати систему педагогічної діагностики та визначити основні вимоги, які висуваються до неї.

У рамках системного підходу можлива реалізація двох стратегій дослідження:

1) опис педагогічної системи, тобто послідовне виділення і розгляд усіх елементів (компонентів) досліджуваного об'єкта в різних варіантах їхньої взаємодії та визначення, яким чином й у якому ступені елементи підпорядковані меті системи;

2) опис якісних характеристик педагогічної системи: цілісність, структурність, взаємозалежність системи та середовища, ієрархічність, множинність опису кожної системи.

Для визначення характеру та змісту перетворень, що сприяють формуванню й функціонуванню системи педагогічної діагностики у вищій школі, доцільне застосування комплексного підходу. Б.Г. Ананьєв відзначає, що сутність цього підходу визначається "...спільністю досліджуваного об'єкта й поділом функцій між окремими дисциплінами, періодичним зіставленням даних й їхнім узагальненням, головним чином зв'язків і взаємозв'язків між явищами різного роду" [1, с. 302].

Вищезазначений підхід припускає кероване об'єднання різнорідних елементів: об'єктів, процесів, діяльності та ін. Він діалектично взаємозалежний із системним підходом і забезпечує синтезуючу сторону пізнання й перетворення.

Реалізація комплексного підходу передбачає:

- виявлення різноманітних факторів, що впливають на формування й функціонування педагогічної діагностики;
- дослідження основних суперечностей і недоліків, які властиві процесу педагогічної діагностики у вишах;
- визначення цілеспрямованих і погоджених заходів щодо здійснення педагогічної діагностики у вищій школі.

Виявленню умов, що сприяють підвищенню ролі педагогічної діагностики в забезпеченні якісної підготовки майбутніх учителів музики, їхнього особистісного розвитку й досягнення власних вершин професіоналізму сприяє акмеологічний підхід. Реалізація акмеологічного підходу в дослідженні проблем педагогічної діагностики пов'язана, з одного боку, з діагностикою й урахуванням перспектив особистісного та професійного розвитку учасників педагогічного процесу, а, з іншого боку, з розробкою моделі педагогічної діагностики. Для дослідження проблем педагогічної діагностики також необхідне застосування *професіографічного підходу*.

Важливим компонентом реалізації цього підходу є визначення професіограм учасників педагогічного процесу. Професіограма – це опис особливостей певної професії, що розкриває зміст професійної праці, вимог, які вона висуває перед людиною.

Процедури професіографії орієнтують на виявлення таких елементів, що становлять модель професіограми: загальна характеристика професії; спеціальні характеристики професії; характеристика діяльності, умов і засобів праці; психограма.

Математико-статистичний підхід у дослідженні та здійсненні педагогічної діагностики реалізується у таких формах: використання різних математичних методів одержання даних; використання методів статистичної обробки даних; застосування електронно-обчислювальної техніки при проведенні психолого-педагогічних досліджень, одержанні й обробці результатів дослідної роботи; розробка проблем педагогічної кваліметрії та її застосування у дослідженнях.

Особлива роль у формуванні методології пізнання та перетворення теорії й практики педагогічної діагностики належить визначенню її *науково-педагогічних основ*. Ці основи являють собою, насамперед, знання і положення педагогіки, психології та педагогіки вищої школи.

Важливу складову теоретико-методологічних основ педагогічної діагностики становлять *науково-психологічні знання*. Їхньому виявленню сприяє реалізація специфічних психологічних підходів: психофізіологічного, загальнопсихологічного, психодіагностичного.

Психофізіологічний підхід орієнтує на застосування в процесі дослідження психофізіологічних знань про функціонування та розвиток (насамперед, під час педагогічного процесу) психічних процесів: відчуття, сприйняття, уявлення, мислення, пам'ять, увага, мова; активності, темпераменту, емоцій, про можливості навчання, зумовлених особливостями нервової системи. Особливе значення для педагогічної діагностики має диференціальна психофізіологія, що вивчає фізіологічні основи індивідуально-психологічних розбіжностей. Так, наприклад, важливим є врахування особливостей нервової системи та темпераменту студентів для підготовки професійних учителів – рекомендації з розвитку “правонапівкульного” (просторово-образного) мислення, що лежить в основі творчості, у тому числі й педагогічної.

Загальнопсихологічний підхід припускає використання в процесі вивчення наукової проблеми понять і категорій загальної психології: психічні процеси (пізнавальні, вольові, емоційні); психічні стани (стенічні й астеничні); психічні властивості (темперамент, характер, здібності; спрямованість); психічні утворення (знання, навички, уміння). Названі поняття і категорії становлять психологічний фундамент виявлення та врахування індивідуальності, навченості, вихованості, розвитку й психологічної підготовки вчителів, безпосередньо вивчаються та враховуються в процесі педагогічної діагностики.

Психодіагностичний підхід забезпечує науковість застосування з метою дослідження й здійснення педагогічної діагностики спеціальних методик, технік і прийомів психологічної діагностики.

Третім рівнем методології [7, с. 166] аналізу проблеми педагогічної діагностики є *науково-змістовний*, що включає закономірності та принципи

педагогічного процесу вищої школи. Значення цих принципів і закономірностей для дослідження і здійснення педагогічної діагностики полягає в тому, що вони: відбивають істотні зв'язки й відносини педагогічного процесу у вищій; у своїй сукупності визначають особистісний і професійний розвиток студентів під час педагогічного процесу, його загальну спрямованість і характер; виконують методологічну функцію стосовно практичної педагогічної діяльності й досліджень у сфері психології й педагогіки вищої школи.

Четвертий рівень методології дослідження педагогічної діагностики – *логіко-гносеологічний* [7, с. 167], що включає в себе найбільш загальні проблеми розвитку педагогіки, психології та педагогіки вищої школи як науки.

Основними напрямками дослідження проблем педагогічної діагностики в рамках цього рівня є: аналіз об'єкта й предмета педагогічної діагностики; виявлення й характеристика наукового змісту основних категорій педагогічної діагностики у вищій школі, визначення їхнього місця в системі музично-педагогічних знань; обґрунтування вимог до структури та способів моделювання й формування системи педагогічної діагностики у вищій; виявлення тенденцій розвитку педагогічної діагностики; виявлення й уточнення зв'язків між теорією педагогіки, психології та педагогіки вищої школи й практикою педагогічної діагностики; прогнозування розвитку теорії педагогічної діагностики, обґрунтування проблематики досліджень.

У цілому, цей рівень передбачає розробку основних понять і категорій, що дають змогу: по-перше, однозначно трактувати основні наукові положення теорії й практики педагогічної діагностики у вищій музично-педагогічній освіті; по-друге, з високим ступенем наукової вірогідності визначати сутнісні й змістовні характеристики нової термінології; *по-третє*, показати збільшення педагогічної теорії та практики принципово новими науковими знаннями й положеннями; по-четверте, зрозуміти й оцінити світоглядну позицію дослідника, реалізовану в авторському підході до досліджуваної проблеми.

П'ятий рівень методології дослідження проблем педагогічної діагностики у вищій музично-педагогічній освіті – *науково-методичний*. Його зміст становлять знання про методи й етапи педагогічного дослідження, вимоги, що висувуються до них у різних умовах дослідницької діяльності. Педагогічні явища досліджуються різними методами. Історично в педагогіці та психології вищої музично-педагогічної освіти використовуються такі методи [7, с. 184]: теоретичний аналіз, спостереження, експеримент, бесіда, письмове опитування (анкетування, тестування), вивчення результатів діяльності, вивчення документів, порівняльно-історичний метод.

Основними етапами педагогічного дослідження є: вибір й обґрунтування теми, попередня розробка задуму та робочого плану дослідження; вивчення літературних джерел, документації, попереднє ознайомлення із досвідом, побудова гіпотези, формулювання завдань, розробка методики дослідження; вивчення педагогічної практики, збір фактичного матеріалу з метою перевірки гіпотези; теоретичний аналіз отриманого фактичного матеріалу;

формулювання й перевірка висновків і рекомендацій; оформлення результатів дослідження; впровадження результатів дослідження в практику.

Формування логіко-гносеологічних, науково-змістовних і методичних основ є найважливішим дослідницьким завданням та підставою для виділення педагогічної діагностики у вищій музично-педагогічній освіті в самостійне систематизоване наукове педагогічне знання.

Шостим рівнем методології дослідження проблем педагогічної діагностики є технологічний. Його зміст включає:

- визначення сукупності діагностичних методик, прийомів і процедур педагогічної діагностики;
- науковий опис даних методик, прийомів і процедур;
- розробка практичних рекомендацій з ефективного здійснення методик, прийомів і процедур педагогічної діагностики у вищій музично-педагогічній освіті;
- розробка моделі та технології формування й удосконалення системи педагогічної діагностики у виші.

Висновки. Отже, методологія пізнавально-перетворювальної діяльності, заснована на *змістовно-функціональній концепції* аналізу наукового знання, дає змогу здійснити всебічне дослідження проблем педагогічної діагностики у вищій музично-педагогічній освіті, розробити її теоретико-прикладні основи й визначити пріоритетні шляхи вдосконалення педагогічної діагностики у вищій музично-педагогічній освіті в сучасних умовах.

Списоку використаної літератури

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. – М., 1977. – 436 с.
2. Бордовская Н.В. Педагогика / Н.В. Бордовская, А.А. Реан. – СПб., 2000. – 368 с.
3. Гершунский Б.С. Педагогическая прогностика: методология, теория и практика / Б.С. Гершунский. – К., 1986. – 197 с.
4. Давыдов В.П. Основы педагогической психологии высшей школы России / В.П. Давыдов, В.П. Сальников, В.Я. Слепов. – СПб., 2000. – 366 с.
5. Загвязинский В.И. Методология и методика педагогических исследований / В.И. Загвязинский. – М., 1982. – 160 с.
6. Психологические основы управления педагогическими коллективами / И.А. Скопылатов. – Тамбов, 2000. – 164 с.
7. Харламов И.Ф. Педагогика / И.Ф. Харламов. – М. : Высшая школа, 1990. – 328 с.

Матвеева О.О. Некоторые аспекты методологии исследования проблем педагогической диагностики

В статье рассмотрены некоторые аспекты методологии изучения педагогической диагностики, проанализированы основные подходы к исследованию проблем педагогической диагностики.

Ключевые слова: методология, подходы, педагогическая диагностика.

Matvieieva O. Some aspects of the research problems metoldologii pedagogical diagnostics

In article is considered methodology of the study pedagogical diagnostics, are analysed main approaches to study of the problems of the pedagogical diagnostics.

Key words: methodology, approaches, pedagogical diagnostics.